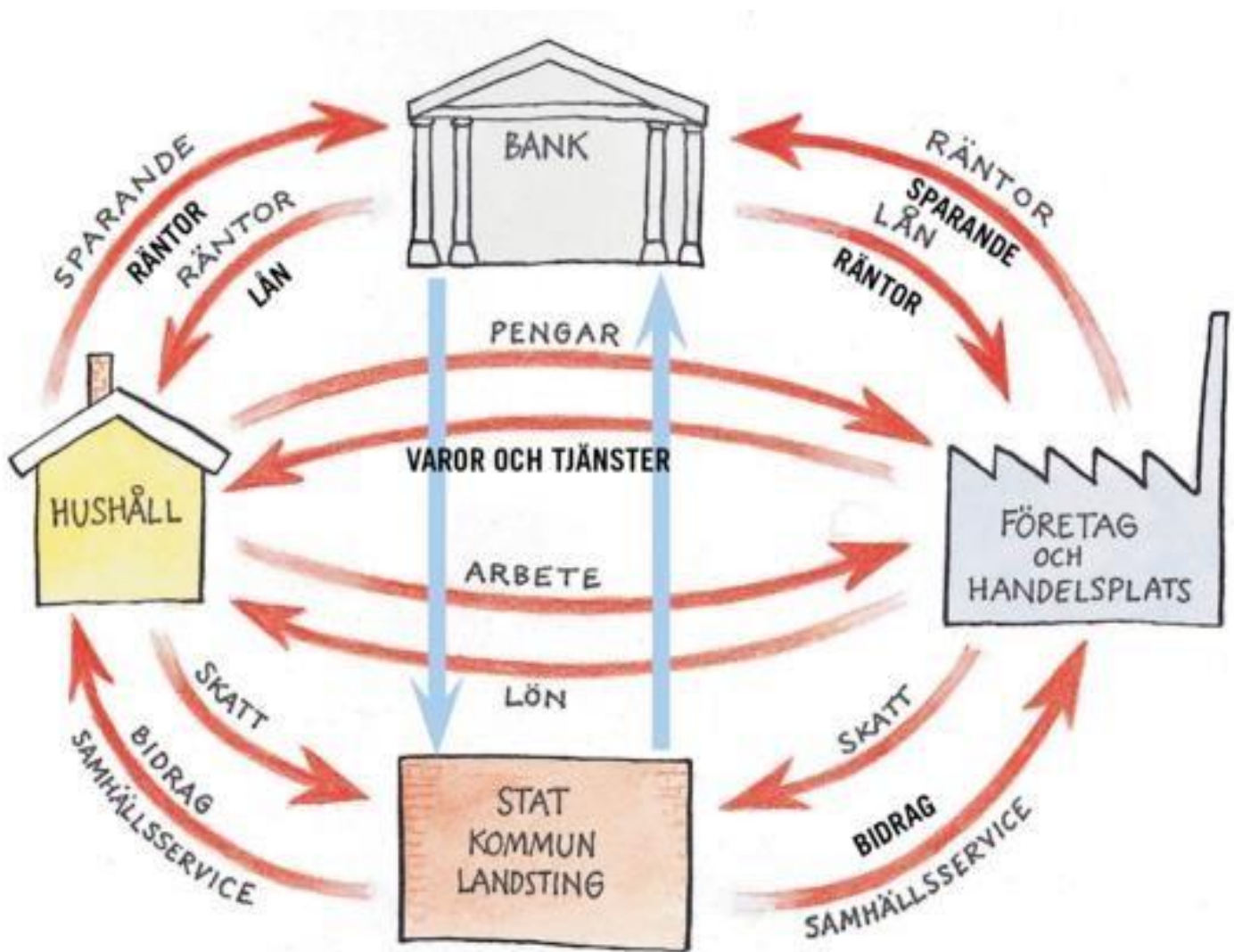

SAMHÄLLET'S EKONOMI

ETT ARBETSHÄFTE FÖR ÅK 9

VINSTA GRUNDSKOLA

1. Vad är "samhällets ekonomi"?

När man talar om "samhällets ekonomi" pratar man ofta om pengar. Det är pengar som dels finns som sedlar och mynt, men också värden som finns bundet i aktier, bilar, äpplen, hus, motorvägar, skolor, datorer, sjukvård etc. Hur man ska räkna och värdera allt detta och hur man ska hantera dessa enorma summor på rätt sätt är ingen enkel uppgift. Ekonomer och nationalekonomer är inte överens om vad som är bäst för staten, företagen eller landets invånare. Vissa vill höja skatter och på så sätt fördela pengarna för att jämna ut skillnader mellan fattiga och rika. Andra vill sänka skatter för företag och hushåll för att på så sätt få fler att kunna handla och för att få företagen att kunna anställa/investera. Det är detta som skiljer traditionell vänster från höger politik.

Det ekonomiska kretsloppet.

På framsidan till häftet kan du se ett flödesschema över fyra aktörer i samhällets ekonomi. Alla fyra är beroende av varandra för att fungera. Minns att jag nämnde exemplet med vattnets kretslopp. Om havet värms upp mer så kommer mer vatten att avdunsta och det blir kraftigare regn eller monsun över land. . På samma sätt är det med det ekonomiska kretsloppet. Om ett företag går i konkurs och 1000 personal får sägas upp. (får sparken) så kommer det indirekt drabba hushållen, staten och kanske banken. Arbetslösa gör att färre köper av företagen och färre kan betala skatt till staten. Detta blir också till en ond spiral som leder till lägre lönsamhet, fler arbetslösa, lägre skatteintäkter osv.. Alla delar är alltså beroende av varandra.

Mellan dessa huvudaktörer strömmar det pengar, massor av pengar.. När man arbetar "försvinner" c:a 30 % av ens lön direkt bort i inkomstskatt till stat och kommun. När man handlar betalas moms till staten. Man betalar speciella extraskatter – "punktskatter" – på alkohol, tobak, bensin m.m. som går till staten.

När man blir sjuk betalar sjukförsäkringen in pengar på ens konto istället för ens arbetsgivare, eller om man är arbetslös dyker det upp pengar från A-kassan.

Lite slarvigt skulle man kunna säga att ungefär 50% av dina intjänade pengar går till skatt. (direkt skatt+indirekt skatt) Denna skatt är väldigt viktig för att landets välfärd ska kunna fungera. Totalt fick Sverige in ungefär 2300 miljarder i skatt år 2021. (ekonomifakta) Läs mer om skatter på sidan 13.

Från byteshandel till en modern världshandel.

Exemplet byn Humlebo år 1850

På bilden på sidan innan ser du en by i Sverige en höstdag år 1850. Vi kan kalla byn Humlebo. De flesta i byn lever av jordbruk. Några arbetar i järnbruket vid forsen längst upp till höger.

På bondgården skördas vete. Säden bärs in på logen. Där ska den sedan tröskas. Korna har just mjölkats. En piga bär hem hinkar fulla med mjölk. Ute på gårdsplanen kärnar en annan piga smör av grädden. **Alla på gården arbetar.** Alla behövs. Skogen ger virke och bränsle. Åkarna ger potatis, vete, korn och havre.

Nästan allt som behövs görs på gården eller i byn. Men ibland gör några en resa in till stan. Där ska smör, fläsk och ull säljas. För pengarna köper de kanske salt, glas och verktyg.

På torget vid kyrkan är det marknad två gånger varje år. Då bjuds olika varor ut. Säljarna försöker få högt pris. Köparna vill köpa billigt. **De flesta byter varor**

med varandra. Mynt och sedlar används inte så ofta.

Hur ser byn ut i dag?

I dag har byn förändrats helt. Kyrkbyn är nu en modern tätort. Där finns affärer, skola, dagis, post, bank och järnvägsstation. **Bara några familjer (ungefär 2 procent) är jordbrukare och bor på landet** utanför. De har god hjälp av modern teknik. Det gör att de får stora skördar. Skördar som räcker till mat åt hundratals människor.

Ungefär hälften av invånarna är i arbete.

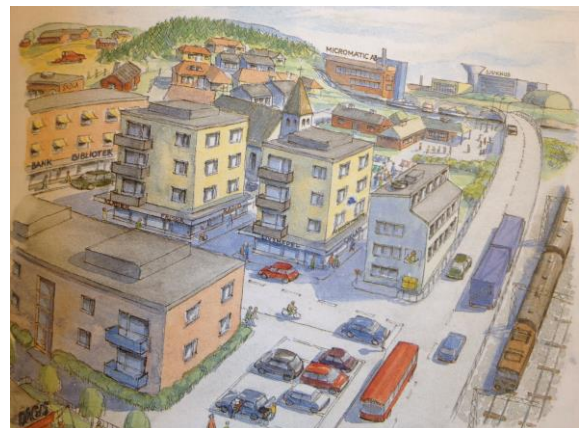
De andra går i skola, är pensionerade, sjuka eller arbetslösa. De flesta av dem som arbetar har satsat på ett särskilt yrke. De är snickare, elektriker, frisörer, förskollärare, bagare och så vidare. För sin lön köper de mat i affärerna och annat de behöver.

Micromatic AB är ortens största företag och tillverkar maskindelar och instrument.

Längst ner på bilden ser du familjen Lindblad kliva ur sin bil. De plockar ur varorna de handlat på stormarknaden. Det färska brödet är bakat i ett stort bageri 25 mil bort. Fläskfilén är från Irland. Apelsinerna har växt i Israel. Familjen betalade sitt inköp med kontokort. Mynt och sedlar får allt mindre betydelse.

Ungefär så här ser det ut i resten av Sverige. Bondesverige finns inte längre. Det har förvandlats till ett modernt industri- och tjänstesamhälle.

Vi kommer att bekanta oss med Humlebo igen senare i häftet.

Samhällsekonomi handlar om tre frågor:

1. Vilka **varor** ska produceras? Bilar, cyklar, datorer, tandkräm, spik eller ...?
Vilka **tjänster** ska erbjudas? Sophämtning, hårklippning, undervisning?
2. Hur ska produktionen ske? Vem ska producera? På vilka villkor ska det ske?
3. Hur ska resultatet - pengarna - delas upp? Ska alla ha lika mycket?

Uppgifter:

1. Vilka fyra huvudaktörer finns när det gäller samhällets ekonomi?

2. Vilka stora förändringar har hänt i byn Humlebo idag jämfört med år 1850?

3. Vilka är de tre samhällsekonomiska frågorna?

2. Hushållens ekonomi

"Ekonomi handlar förstås om pengar. Hur mycket jag får i lön. Hur mycket jag ska betala i skatt till staten och kommunen. Hur mycket jag sedan har kvar. För det ska jag betala hyra. Jag ska köpa mat, kläder och annat. Det gäller att försöka hushålla. Ekonomin ska ju gå ihop."

Ungefär så svarar många på frågan vad ekonomi är.

För hushållen handlar ekonomi om familjens pengar och hur de används. Det finns tre viktiga begrepp:

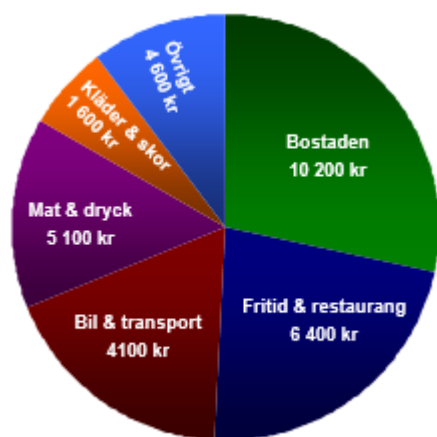
- Bruttoinkomst: lön före skatt
- Nettoinkomst: bruttoinkomst – skatt (c:a 30%)
- Disponibel inkomst: Nettoinkomst + bidrag (bostadsbidrag, barnbidrag, pension etc.)

Den disponibla inkomsten ska räcka till familjens alla utgifter. Nödvändiga utgifter varje månad för en "normalfamilj" är t.ex. hyra/lån för bostaden, mat, bil, dagis, kläder, telefon, el, vatten, olja, försäkringar m.m. Om vi låtsats att familjen har 34 tusen kronor i disponibel inkomst så sparar de 2000 varje månad. Då kan du se vad en genomsnittlig familj ungefär använder sina pengar till varje månad.

Bidrag och välfärd

En stor del av pengarna som hushållen betalar i skatt får hushållen tillbaka i form av tjänster och bidrag från staten, landstingen och kommunerna. Du som går i skolan kostar mycket i form av lärarlöner, lokaler, böcker med mera. Sjukvården är också en stor utgift som går tillbaka till medborgarna.

Dessutom betalas det ut barnbidrag till alla barn i Sverige. Människor som har det tufft med att få vardagsekonomin att gå ihop kan också få särskilda bidrag för tex bostad eller barnomsorg.

Spara pengar

Man kan spara överskottet på **bank** och få ränta på pengarna vilket inte är så mycket nu för tiden. Man är i alla fall säker på att man har pengarna kvar även om banken går i konkurs – det garanterar staten.

Man kan istället köpa **aktier** (andelar i ett företag) för pengarna och hoppas på en bra ekonomisk utveckling i framtiden för företaget så aktierna stiger i värde. När man sedan behöver pengar igen säljer man aktierna, och värdestegringen blir ens vinst. Men om företaget går i konkurs riskerar man att förlora alla pengar man har köpt aktier för.

Man kan placera pengarna i **fonder**. En fond är något som banken eller en fondförvaltare organiserar. Förvaltaren köper ihop en massa aktier från olika företag (både svenska och utländska) till fonden, och sedan får man köpa andelar i fonden. Detta är en lite säkrare placering än att köpa aktier, eftersom aktierna i fonden kommer från så många olika företag. Om fondens värde stiger kan man sälja sin andel med vinst.

Man kan köpa **obligationer**, d.v.s. att man lånar ut sina pengar till staten. Man får då en garanterad utdelning när obligationen löses in. Detta är den säkraste placeringen, men pengarna är låsta till obligationen löses in efter ett bestämt antal år. Det finns även premieobligationer, som funkar som vanliga obligationer, förutom att man deltar i ett lotteri där obligationens serienummer är ens lottnummer. Man kan alltså både vinna pengar och få en garanterad utdelning.

Hur fungerar relationen mellan hushåll och bank? Exemplet att låna pengar.

När man lånar pengar av en bank kommer man överens om hur lång löptid lånet ska ha (billån och smålån 5 år, huslån 30–50 år). Att man betalar tillbaka själva beloppet man lånade kallas att man **amorterar**. När man betalar tillbaka sitt lån får man också betala *ränta* till banken, en sorts "hyra" för pengarna.

När man lånar pengar av en bank kräver de att man har någon "säkerhet", något värdefullt som banken kan ta över och sälja om man inte betalar sina avbetalningar ordentligt. Säkerheten för ett huslån är själva huset – slarvar man kan banken överta huset och sälja det så att banken får tillbaka sina pengar. Lånar man till en bil är bilen säkerhet. Om man är ung och inte har någon säkerhet kan banken istället kräva att man har en "borgenär" – en annan person som kan överta lånet om man slarvar. När man är ung är det vanligt att ens föräldrar ställer upp som borgenärer – de lovar att betala dina skulder om man inte klarar det själv.

Dessutom brukar banken ta ut andra avgifter i samband med att man får ett lån: kreditupplysningsavgift, uppläggningsavgift, fakturaavgift, aviavgift och förseningsavgifter som gör att totalkostnaden för lånet kan bli mycket högt. **"Effektiv ränta"** kallas det om man räknar ihop alla kostnader som man betalar för ett lån – ett lån på 60.000 kr kan kosta kanske 10.000 kr "extra" i ränta och avgifter – en effektiv ränta på 17 %

Det är rätt vanligt med höga effektiva räntor på telefonlån och SMS-lån, grejer man **köper** på avbetalning, kredit som man tar på sitt kreditkort etc. Det finns exempel på lån med en effektiv ränta på 40 %. SMS-lån ska oftast betalas tillbaka inom 30 dagar och avgiften är hög. Kan man inte betala i tid rusar avgifterna iväg, och den effektiva räntan kan bli 700–800 %.

Vad är en bank?

Den som sparar kan sätta in sina pengar på banken. Vi lånar då ut våra pengar till banken. För det betalar den ränta. På våra insatta pengar kan räntan variera beroende på hur hög ränta som riksbanken har valt att sätta. 2019 har vi en väldigt låg ränta (till och med minusränta) Det betyder att om du sparar får du väldigt lite ränta tillbaka och om du lånar behöver du betala mindre i ränta till banken vilket gör att det gynnar hushåll med höga bostadslån.

I exemplet skiljer det 3 procent mellan den ränta banken tar och den ränta vi får av banken. Den skillnaden ger banken inkomster.

Banken kan också hjälpa oss på olika sätt. Den hjälper till om man vill köpa ett hus. Den betalar in din hyra och de räkningar du har. Banken kan ordna utländsk valuta åt dig med mera. För sådana tjänster tar banken oftast betalt.

Uppgifter:

4. Vad betyder bruttoinkomst, nettoinkomst och disponibel inkomst?

5. Om du tittar på cirkeldiagrammet över en familjs utgifter. Vilka två poster är familjens största utgifter?

6. Vad finns det för fördelar och nackdelar med att spara pengar på banken?

7. Vad är ränta egentligen?

8. Vad innebär amortering?

3. Företagens ekonomi

Varor och tjänster

Ett företag kan producera varor, till exempel cyklar, glass, CD-skivor, bullar eller bomber. Bilfabriker, jordbruk och skofabriker är exempel på företag som producerar varor.

Ett företag kan också erbjuda tjänster. Hit hör till exempel att laga skor eller att köra taxi. Bilverkstäder, daghem, butiker och sjukhus är exempel på företag som erbjuder tjänster.

Produktionsfaktorerna

1. RÅVAROR

Järnmalm och skog är naturtillgångar eller råvaror. Fisk, åkermark och vattenkraft är andra exempel på råvaror.

Företaget Micromatic AB köper in råvaror som stål och aluminium. Av råmaterialet tillverkas bland annat maskindelar.

2. REALKAPITAL

Byggnader och all utrustning som företaget äger kallas realkapital.

I verkstaden finns datorstyrda maskiner, svarvar och andra maskiner. De anställda på kontoret har bland annat datorer, faxar och telefoner till sin hjälp. Allt detta är realkapital.

3. ARBETSKRAFT

Micromatic AB har 32 anställda. De är företagets arbetskraft.

Råvaror, realkapital och arbetskraft brukar kallas de tre produktionsfaktorerna. Alla tre behövs när ett företag producerar varor eller tjänster.

Micromatic AB är ett företag som går bra. Det satsar mycket tid och pengar på att ta fram nya produkter. Hela tiden försöker man göra tillverkningen effektivare och billigare. Samtidigt ska produkterna vara av högsta kvalitet.

Varför en sådan press? Jo, företaget måste klara sig i konkurrensen. Den är hård. Både svenska och utländska företag tillverkar ungefär samma varor som Micromatic AB. Köparna väljer det företag som har både bra produkter och låga priser. De företag som inte klarar konkurrensen försvinner snart. De går i konkurs. Det gäller att gå med vinst!

Vinsten är viktig för hela Sveriges ekonomi

Vad är vinst och varför är den så viktig? Micromatic AB har stora kostnader. Företaget ska betala löner, råvaror, lokaler och reklam med mera. Inkomster får man från försäljningen. Om inkomsterna är större än kostnaderna går företaget med vinst.

En del av vinsten behövs för investeringar. Företaget måste kanske satsa pengar i en ny maskin. Det behöver kanske bygga ut sina lokaler och anställa fler. Då kan man tillverka och sälja ännu mer. Vinsten ökar.

De som äger företaget vill också ha sin del av vinsten. Ingen satsar pengar i ett företag utan ersättning.

Kostnaderna kan också vara större än inkomsterna. Företaget går då med förlust. Det kan inte fortsätta särskilt länge. Pengar behövs till löner och räkningar. Saknas det pengar kan inte tillverkningen fortsätta. Företaget går i konkurs.

De anställda mister sina jobb. Detta leder till arbetslöshet, då måste kommunen betala ut bidrag. Andra företag kan också se minskad köpkraft om många blir arbetslösa samtidigt. Dåligt för hela kretsloppet helt enkelt!

Uppgifter

9. Tänk på ett snickeri. Vilka råvaror har man där?

10. Vad kan räknas som realkapital på snickeriet?

11. Varför är det viktigt för alla delar i kretsloppet att ett företag går med vinst?

12. Hur kan det gå när ett företag har större kostnader än inkomster? Hur drabbas företaget, hushållen och staten?)

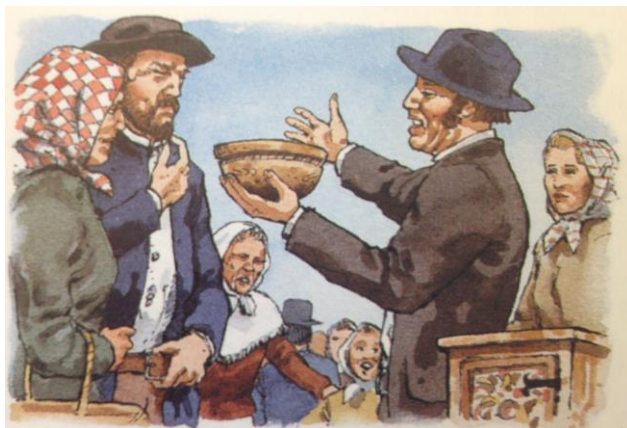
4. Marknadsekonomi

Vad är marknad?

Året är 1850. Det är marknadsdag i kyrkbyn. Byns finsnickare finns på plats. Han lockar besökarna med vackra träskålar och ett snidat litet skåp. En annan bybo försöker sälja skinn av mink och ekorre. Det är djur som han själv har fångat eller skjutit.

Några av försäljarna kommer från andra byar. De har med sig olika slags varor, som de tror att folk vill köpa.

En man söker sig nyfiket fram bland stånden. Han har tänkt köpa sig en ny skinnjacka. Nu vill han se vad som finns. Några bestämda priser finns det inte på marknaden. Mannen måste själv kunna se vad jackan är värd. Är säljare och köpare överens om priset blir det affär.

Sådan var marknaden för hundra-femtio år sedan. I dag är den något helt annat. Till varumarknaden räknas nu alla butiker, varuhus och stormarknader. Men inte bara det. Hit hör också tv-reklam, tidningarnas annonser och all reklam som kommer i brevlådan. I dag används ordet marknad inte bara för varumarknad. Vi talar också om arbetsmarknad, hyresmarknad och så vidare. Ordet marknad används alltså på ett helt annat sätt än förr.

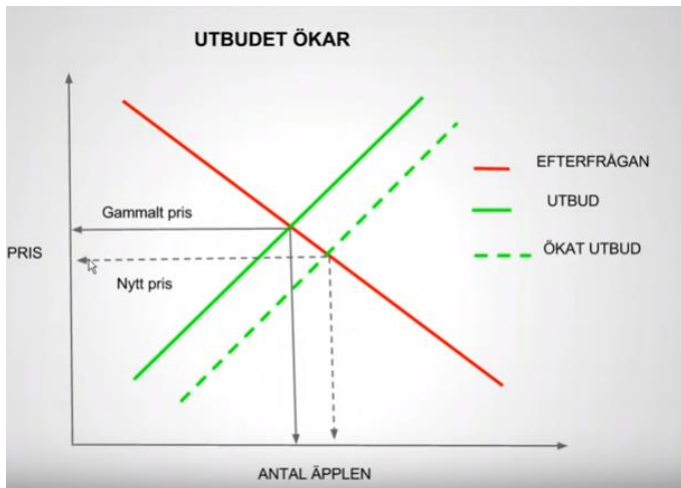
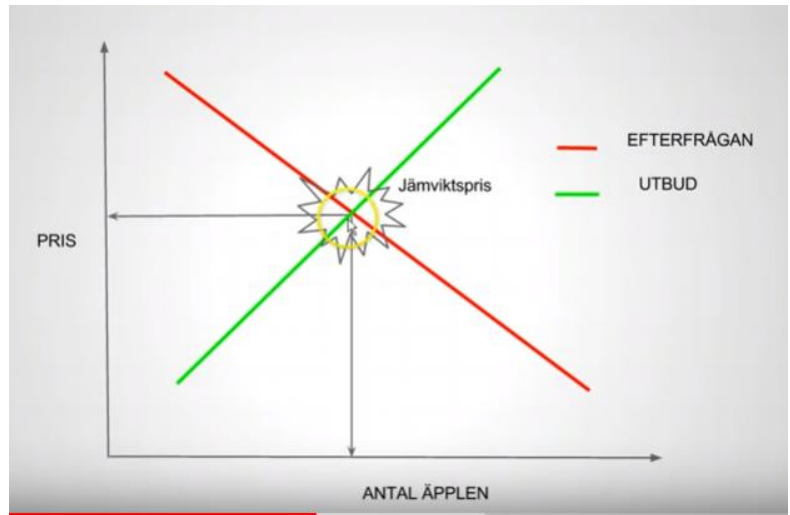
I Sverige har vi marknadsekonomi. Det betyder att människor fritt kan producera, sälja och köpa varor och tjänster. Motsatsen är planekonomi, då äger landets styre alla produktionsmedel och bestämmer vad som ska produceras och hur det ska fördelas mellan människor.

Marknaden bestämmer priset

Vi låtsas att du går till Vällingby Centrum och där finns det fyra stycken stånd som alla säljer äpplen. Hur ska du veta att du inte blir lurad och betalar för mycket för dina äpplen? Jo konkurrensen mellan de olika stånden kommer ju göra att du väljer att köpa av det ståndet som ger bäst äpplen (kvalitet) för bäst pris. Vad händer om försäljaren satt för högt eller lågt pris? Jo det finurliga är att det finns en modell/ett diagram som visar exakt hur köpare och säljare kommer överens i en kurva. Vi håller oss till exemplet äpplen. Se nästa sida.

Utbud och efterfrågediagram

Som du kan se i diagrammet så möts det gröna strecket (så många äpplen som finns) och det röda strecket (hur många som vill ha äpplena) i ett jämnviktspris. Om priset hade varit högre hade alltför få velat köpa och säljarens äpplen hade ruttnat. Om priset hade satts för lågt hade säljaren förlorat pengar på varje äpple eftersom folk hade varit villiga att betala mer än priset som knappt täcker upp för säljarens produktionskostnader. Där strecken möts har köparen och säljaren enats om ett rimligt pris!

Säg nu att utbudet (antal som säljs) av äpplen ökar som du kan se på den gröna streckade linjen till vänster. Då kommer vi få ett nytt jämnviktspris! Detta eftersom efterfrågan (hur många som vill köpa) är det samma som innan. Alltså måste säljaren sänka priset för att hen ska kunna bli av med alla äpplen.

Är det krångligt? Vi kommer att se film och diskutera detta på lektionen.

Kolla länken där hittar du en film som enkelt förklarar detta.

https://www.youtube.com/watch?time_continue=136&v=Uptc-tYwyKc

Varför är det bra med konkurrens?

Med **fri konkurrens** menas att **vem som helst får starta ett företag**. Man bestämmer själv vilken vara som ska tillverkas och priset på den. Det lockar många att producera och sälja. Alla företag får räkna med konkurrens. För tillverkaren gäller det därför att vara effektivare och billigare än konkurrenterna.

Varans **kvalitet** är också viktig. Ingen köper ett ruttet äpple om det finns ett bättre till samma pris.

För köparen är fri konkurrens viktig av två skäl. Den driver fram varor med bra kvalitet. Priserna blir lägre än de annars skulle vara. Men i Sverige är inte konkurrens fri riktigt överallt.

Monopol - ingen konkurrens

Monopol betyder ensamrätt. Det finns då bara en tillverkare eller försäljare av en vara. Han kan då sätta ett pris på varan utan att tänka på konkurrenterna.

I Sverige har staten monopol på vissa områden. Vin och sprit säljs av Systembolaget. Det ägs av staten. Nästan all tågtrafik sköts av SJ, Statens Järnvägar.

13. Hur gick det till på marknaden i byn för 150 år sedan? Hur bestämde man priset på en vara?

14. Vad kan ordet "marknad" betyda idag?

15. Vad menas med ordet marknadsekonomi?

16. Vad menas med jämviktspris?

17. Vad kommer ända med priset på äpplen om utbudet ökar men efterfrågan är samma som innan?

18. Vad innebär konkurrens? Vilka för och nackdelar finns?

19. Vad innebär monopol? Vilka för och nackdelar finns?

5. Staten och kommunens ekonomi

Hur får den offentliga sektorn pengar? Varifrån får staten, regioner och kommunerna pengar till skolor, sjukhus, vägar och så vidare? Jo, det mesta av inkomsterna kommer från skatter och avgifter.

Inkomstskatt till kommunen

Kommunalskatten är en direkt skatt. Med det menas att skatten dras direkt på lönen. Kommunalskatten är egentligen tre olika skatter. Den första går till kommunen och den andra till landstinget. Den tredje är församlingsskatten, som går till Svenska kyrkan.

Kommunalskatten är olika hög från kommun till kommun. I genomsnitt är den 31 procent. Det betyder att 31 kronor av varje hundralapp går till skatt.

Av de 31 kronorna går 20 kronor till kommunen. Landstinget får 10 kronor och 1 krona går till Svenska kyrkan. (förutsatt att du väljer att betala kyrkoskatt som är valfritt)

- Skatten till kommunen används inom många olika områden. Hit hör brandkåren, idrottsplatser, skola, daghem och vård av äldre.
- Landstingsskatten används främst till sjukvård.
- Församlingsskatten går till kyrkans verksamhet. (frivi

Inkomstskatt till staten

Statsskatten dras också direkt på lönen. Men den betalas bara av personer med lite högre löner. Skatten dras på den del av årslönen som över 523 000 kronor.

Nästan en tredjedel av statsskatten går direkt tillbaka till medborgarna. Den kommer då som barnbidrag, pensioner, bostadsbidrag med mera.

En rad olika verksamheter betalas med statens skattepengar. Hit hör försvaret, polisen, flygplatser och vägar. Se tårtdiagrammet nedan.

Moms till staten

Moms är en förkortning av mervärdesskatt. Den är en statlig skatt. Momsen dras inte direkt på lönen. Vi får betala den när vi köper en vara eller en tjänst.

Momsen är för närvarande 25 procent av priset på de flesta varor.(ekonomifakta) Tänk dig att du köper en t-shirt för 100 kronor. Affären får behålla 75 kronor. De övriga 25 kronorna är moms som affären betalar in till staten.

Arbetsgivaravgifter till staten

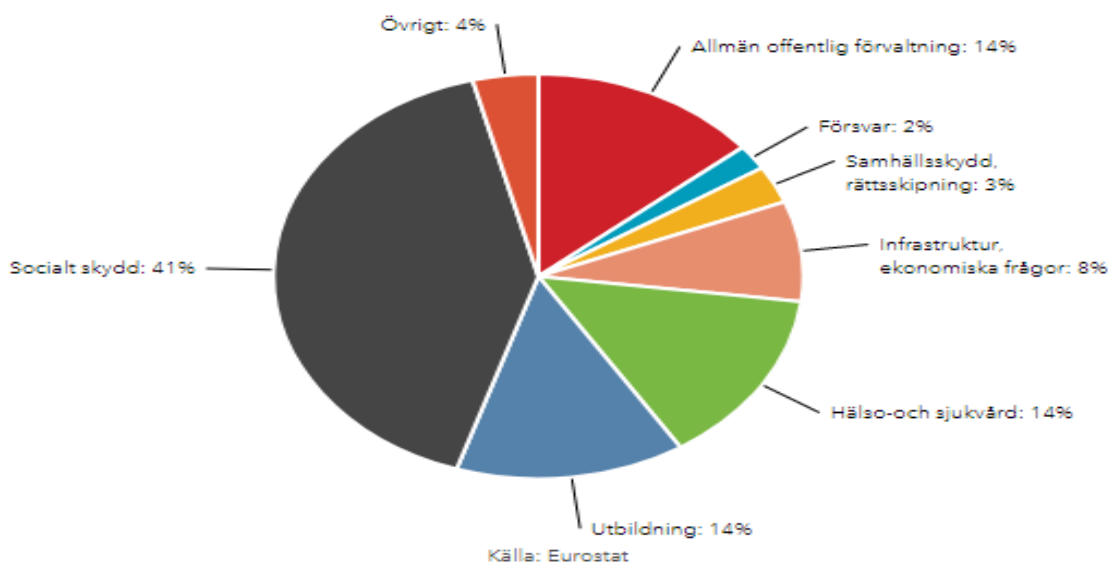
Murare Nilsson bildar firman Tegel och Bruk och anställer Bo Berg och ger honom lön. Då måste Nilsson också betala arbetsgivaravgifter till staten. Arbetsgivaravgifter är egentligen en skatt. De går direkt till staten. Det är pengar som Bo Berg aldrig ser.

Bo Berg får 200 000 kr i årslön. För den lönen ska murare Nilsson betala 66 000 kronor i arbetsgivaravgifter. Bergs lön på 200 000 kr kostar alltså i själva verket Nilsson 266 000 kronor.

Andra skatter och avgifter

Vi betalar också andra skatter och avgifter till stat, kommun och landsting. Hit hör till exempel fordonsskatt, vinstskatt och fastighetsskatt. Vi betalar daghemsavgift och avgift för läkarbesök. Tullar och böter räknas också hit. Titta på diagrammet nedan. Där kan du se hur statens intäkter (det vill säga skattepengarna) används.

Offentliga utgifter fördelade på ändamål år 2017

Övrigt består av följande ändamål: miljöskydd, bostadsförsörjning och samhällsutveckling, fritidsverksamhet, kultur och religion.

<https://www.ekonomifakta.se/fakta/offentlig-ekonomi/offentlig-sektor/offentliga-sektorns-utgifter/> tryck på länken för att läsa mer om varje "tårtbit".

Hur bekostas min välfärd?

Man skulle lite slarvigt kunna säga att välfärd betyder att alla ska få en så bra resa(färd) som möjligt genom livet.

Tänk dig att en genomsnittlig människa i Sverige lever i ungefär 82 år. Under dina första 20 år kostar du samhället och din familj eftersom du ännu inte har en inkomst. Under dina sista 15 år i livet kostar du i form av sjukvård och utbetalning av pensioner, etc. vilket du gjort rätt för under ditt arbetsliv.

Tänk dig att alla människor har vissa grundläggande behov i livet såsom mat, bostad, och en social gemenskap. Vissa människor har större behov än andra. En människa med funktionsnedsättning kommer att behöva hjälp av samhället för att få hjälpmedel, assistans etc. i vardagen.

Vi delar också in välfärd i två grupper, dels det som betalas privat, av hushållen själva och dels det som betalas offentligt, det vill säga av offentlig sektor.

Din privata välfärd styr familjen över själva, allt som är lagligt har du rätt att köpa. Men vem bestämmer vad som ska bekostas av den offentliga sektorn? Är det rimligt att staten och kommunerna betalar för ett brutet ben eller för att en tonåring ska få gå i skola. Jo en majoritet av svenskarna tycker det. Är det rimligt att staten betalar för glass och godis? Få anser nog det.

Är det rimligt att Sverige betalar för människor som kommer till Sverige som flyktingar eller av annan anledning? Där är den svenska befolkningen inte överens, vissa säger självklart andra inte.

Det vi med säkerhet vet är att regeringen är de som har i uppdrag av befolkningen att skapa en budget av alla skattepengar som betalas in. Egentligen kan man därför säga att politik till stor del handlar om skattepengar och hur dessa ska fördelas mellan olika utgiftsposter. (skola, sjukvård m.m)

I länder med lägre skatter blir det istället upp till hushållen att fixa sin egen välfärd. I USA till exempel får du problem om du inte fixar din egen sjukvårdsförsäkring och där betalas det inte ut bidrag till de som inte jobbar på samma sätt som här.

Rätt eller fel? Som sagt, folket avgör i demokratiska val.

En klass fick i uppdrag att göra ett träd om vad välfärd var för klassen. Håller du med?

Uppgifter:

20. Varifrån får staten och kommunerna de mesta inkomsterna?

21. Vad menas med direkt skatt?

22. Vad används landstingskatten främst till?

23. När får vi betala moms?

Ge tre exempel på verksamheter som betalas med statens skattepengar (se tårt-diagram) _____

24. Vad menas med välfärd?

25. Vad är skillnaden mellan privat och offentlig välfärd?

26. Vad anser du om Sveriges politik idag, är det rimligt att vi har en av världens högsta skatter för att ge välfärd till många? Diskutera.

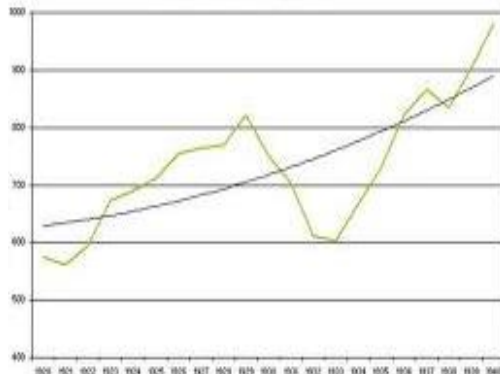
6. BNP

Sverige är ett rikt land! Men vad menar vi med det egentligen? Om vi menar att Sverige har en hög **levnadsstandard** är det rätt.

Hur räknar man ut att Sverige är rikt? Det finns ett sätt att räkna ut hur rikt ett land är som kallas BNP, som är en förkortning som står för:

BruttoNationalProdukt betyder: Värdet av alla varor och tjänster som produceras i Sverige under ett år kallas BNP.

I Sverige tillverkar vi bilar, järn, träprodukter, läsk, leksaker, skolbänkar och mycket, mycket mera. Dessa produkter är ju värda en viss summa pengar vardera. **Värdet** av allt som **tillverkas** i Sverige under ett år räknas med i BNP men också värdet av allt arbete som utförs, tex fabriksarbetaren på Volvo.

Men vad producerar en lärare? Läraren tillverkar inte bilar som kan säljas? Istället utför läraren en **tjänst**, som värderas i pengar och räknas in i BNP.

En viktig förklaring till att Sverige är med i toppen på listan är att kvinnor arbetar utanför hemmet och tjänar pengar. Det är vanligare i fattiga länder att kvinnorna stannar hemma som hemmafruar och tar hand om barn, sköter hemmet, städar etc. Detta arbete avlönas inte med pengar, och räknas därför inte med i BNP.

ÄR BNP ett bra mått på ett lands välfärd?

Det negativa med BNP som mått är alltså att bara arbeten som betalas med lön i pengar räknas med. Allt **oavlönat arbete**, som t.ex. hemarbete med att sköta barn och hushåll, eller en självförsörjande bonde i Indien kommer inte med i BNP-räkningen. Så ett land med många bönder som klarar sig själva får låg BNP, och uppfattas som fattigt. Ett land som Sverige, där de flesta arbetar utanför hemmet, får hög BNP. Svartarbete (jobb utan skatt) räknas inte in i BNP.

Om man arbetar på dagis och tar hand om barn räknas det in i BNP, men tar man hand om sina egna barn i hemmet räknas det inte. Fast man nästan gör samma sak!! Om man jobbar på vårdhem och tar hand om äldre räknas detta med i BNP – I fattiga länder låter man oftare familjen ta hand om de äldre – då räknas detta inte med i BNP.

Dessutom säger BNP inget om hur pengarna fördelas i landet. Ett rikt land som Qatar har många miljardärer men många fattiga gästarbetare. Alltså har vissa bra välfärd men andra ingen alls.

BNP per capita

Är summan av alla varor och tjänster som produceras under ett år i ett land/med antalet invånare i landet. Med denna siffra kan man sedan jämföra olika länders levnadsstandard. Räknar man så här är Sverige med i världstoppen, och har varit det sedan mitten av 1900-talet.

BNP berättar heller inte om det som produceras är **nyttigt, nödvändigt eller miljövänligt** – bara att något som kan värderas i pengar produceras. Även ett krig kan bidra till BNP –,avlödade soldater, spränger bomber som kostar pengar, vårdar skadade soldater på sjukhus som kostar pengar.

Man kan säga att om en elev sparkar av benet på en lärare så bidrar det till BNP: polisen kallas in, domstolen dömer och vårdhemmet förvarar eleven (allt kostar pengar), läraren åker till sjukhus och blir sjukskriven, en vikarie får sättas in (allt kostar pengar). Till och med de fabriker som tillverkar McDonalds-strunt-leksaker (som går sönder efter tio minuter) bidrar till BNP. Men i slutändan kostar detta mycket pengar för landet och för vår miljö.

Finns det olika sätt att vara rikt på?

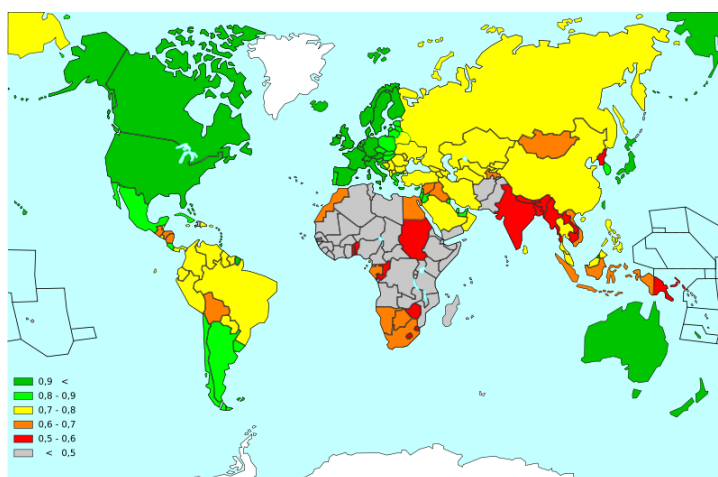
Sverige är rikt **materiellt**, och det är det som hög levnadsstandard innebär. Vi bor (nästan) alla i ordentliga hus, har tv och spis, kylskåp, frys, rinnande rent vatten. Vi städar och har det rent och varmt omkring oss. Ingen svälter ihjäl i dagens Sverige. Skadar vi oss eller blir sjuka så har vi en hyfsad sjukvård som inte kostar oss speciellt mycket.

Vi har fina bilar, vägar, flygplatser, järnväg, kollektivtrafik m.m. så att vi kan resa och hälsa på farmor o.s.v.

Samtidigt kan man säga att Sverige är fattigt: många lever ensamma, många äldre vårdas på ålderdomshem och får inte träffa sina barn och barnbarn så ofta. Många sjuka vårdas på överfulla avdelningar, får ligga i korridorerna. I många kulturer tar man bättre hand om den egna släkten när man blir gammal och sjuk. Bygemenskapen är viktig – ingen är ensam i byn. I många kulturer arbetar man inte så mycket som vi i Sverige – man har mer tid till familj och fritid.

Human Development Index

Förutom BNP finns det ett annat bättre mått som man använder för att visa hur rikt eller välmående ett land är. Det kallas Human Development Index, förkortas **HDI**. Med HDI visar man en sannare bild av verkligheten eftersom detta väger in fler faktorer än bara pengar. Man har med tre faktorer: **BNP, förväntad livslängd** och **utbildningsnivå**. HDI-skalan går från 0 till 1, där 1 är bäst.

År 2007 toppade Norge listan på 0,971, Sverige kom på sjunde plats med 0,963, medan Niger var sist med 0,340.

Uppgifter

27. Hur räknar man ut ett lands BNP?

28. Hur kan det vara att BNP ger en dålig bild av ekonomin i ett land (två orsaker)?

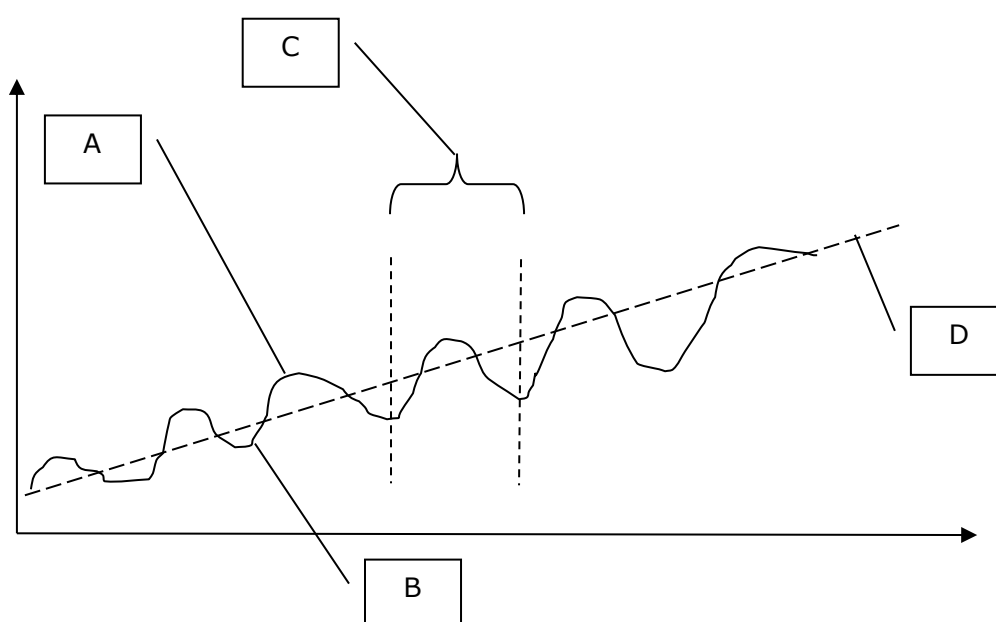
29. Varför är HDI bättre än BNP?

30. Förklara hur det kan vara bra för BNP att sparka benet av en So-lärare!

7. Konjunkturer- ekonomin rör sig som en berg och dalbana.

Lågkonjunktur–högkonjunktur–trend

Det här med Sveriges ekonomiska status, om det går bra eller dåligt, har att göra med något som kallas "konjunkturer". Ibland går det bra för företagen i Sverige, många är anställda och staten får in mycket skattepengar. Familjerna tjänar pengar och kan köpa nya grejer. Det här kallas **högkonjunktur** (A i bilden). Ibland går det sämre, företag går i konkurs, fler blir arbetslösa m.m. Detta kallas **lågkonjunktur** (B i bilden).

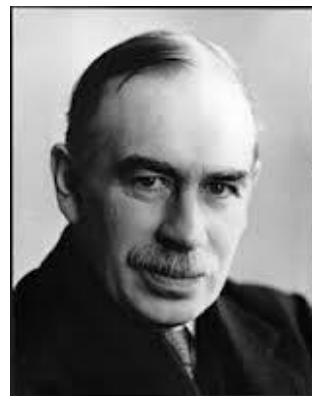

Låg- och högkonjunkturerna växlar några gånger på en tioårsperiod = det kallas en "konjunkturcykel" (C). Det är normalt, och både staten och företagen "räknar" med växlingarna. Naturligtvis är det bättre med högkonjunktur, men om man planerar för lågkonjunktur är det inte så farligt. Långvariga lågkonjunkturer är farliga – de kallas depressioner (som det var i Tyskland under mellankrigstiden).

En trend (D) är en längre tidsperiod än en konjunkturcykel, den visar åt vilket håll ekonomin är på väg i ett långt tidsperspektiv, kanske 100 år.

Keynes stabiliserings-metod

Ekonomen **John Maynard Keynes** (1883–1946) menade i en skrift från 1936 att man inte kan "lita" på att företagen ensamma fixar ekonomin – de följer ju bara konjunkturer och kan inte ta ansvar för arbetslösheten och befolkningens inkomster! **Staten**, som är en stor aktör på den ekonomiska arenan, **måste vara mer aktiv** i det ekonomiska kretsloppet. Är det lågkonjunktur ska staten slösa med pengar - göra av med mer pengar än vad staten har – det är **viktigt att skapa arbeten, investera (bygga vägar, hamnar, flygplatser,**

kraftverk etc.), skapa utbildningar så folk kan få nya jobb, ge bidrag till arbetslösa m.m. Detta för att stärka köpkraften så att fler handlar igen.

När konjunkturen sedan vänder och det blir högkonjunktur igen kan "marknaden" klara sig själv – och staten kan dra ner på sina utgifter.

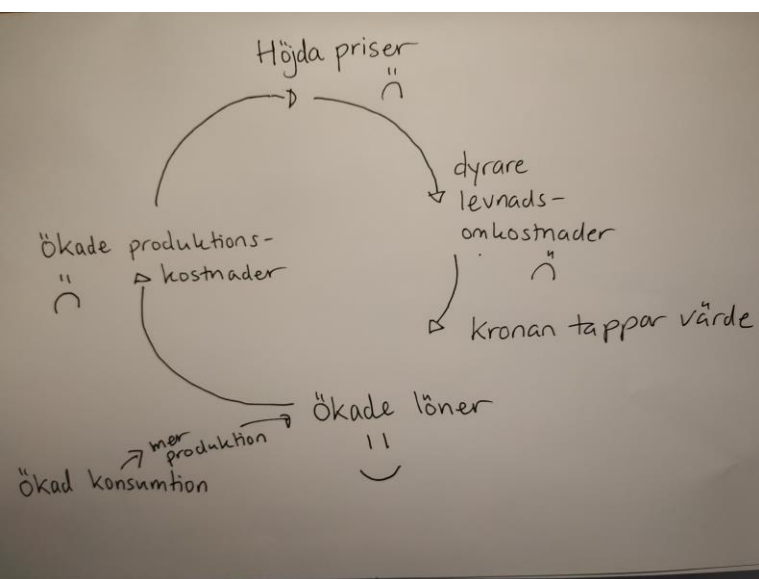
Den här metoden har varit viktig för många länder, däribland Sverige, under långa tider. Sverige har haft en fantastisk bra ekonomisk utveckling sedan andra världskriget och alltid legat med på listan över de tio rikaste länderna. Lite enkelt sagt kan man säga att vi ska spara när det går bra och slösa när det går dåligt.

En metod som tidigare ansågs fungera var att höja räntan när det gick bra för att få folk att spara, sedan i sämre tider sänkte man räntan så att folk kunde låna pengar och slippa höga räntekostnader till bankerna. Då kunde fler ha råd att handla igen. Men detta fungerar inte idag eftersom räntan länge varit rekordlåg och vi samtidigt närmar oss en lågkonjunktur. Det gäller då att staten har sparat pengar för sämre tider så att de kan investera i hushållen och företagen.

Inflation

Keynes teori höll i sig ända till början på 1970-talet, då det gick så bra för Sverige att lönerna ökade "för mycket" (c:a 10% per år). Detta medförde att priserna på svenska varor ökade (med c:a 10% per år). Man kunde alltså inte köpa mer bara för

att man fick mer i lön – det enda som hände var att svenska varor blev 10% dyrare – även i utlandet. Man kan säga att kronans värde minskade med 10% per år – och detta kallar man **inflation**. Titta på bilden till vänster som förklarar hur det går till när inflation uppstår. I spiralen börjar det bra med ökade löner men sedan går det utför och i slutändan tappar kronan i värde vilket är betydelsen av inflation.

På bilden till höger kan du se att inflationen gjort att du får färre saker för dina 32000 kronor efter skatt.

Vilket betyder att du blivit fattigare även om du har samma lön. Detta är inflationens stora bekymmer!

- Samma varukorg väger nu lättare, eftersom den innehåller färre varor och tjänster

Det som framförallt driver den höga inflationen vi har idag, är de skenande kostnaderna för el. Som i sin tur ökat priserna på råvaror och varor. Allting blir dyrare när priserna ökar men lönerna är de samma.

Progressiva skatter eller arbetslöshet.

Ett sätt att hejda inflationen är att ha s.k. progressiva skatter – de som har höga löner (och kan handla mycket) får betala mer i skatt än vad låginkomsttagare får. Detta kan dock leda till *ännu* högre lönekrav, eftersom man vill få det bättre, vilket leder till *ännu* högre inflation.

Vill man bekämpa inflationen leder detta ofta till högre arbetslöshet – och det hände i Sverige på 1990-talet. Arbetslösheten gick upp från 3-4 % till nästan 10 % när folk inte hade råd att handla lika mycket.

Uppgifter

31. Beskriv lågkonjunktur.

32. Varför är lågkonjunktur "farligt" – vad kan hända om man inte gör något åt den?

33. Vad tyckte Keynes att man skulle göra åt lågkonjunkturer?

34. Varför fick Sverige så hög inflationen på 1970-talet?

35. Om ett land redan har låg ränta men landet ändå hamnar i lågkonjunktur, vad kan landet ändå göra för att få igång marknaden/köpkraften igen? Diskutera.

36. Om priserna blir högre, varför höjs då inte lönerna lika mycket som prisökningarna? (vad skulle hända med värdet på pengarna om lönerna höjdes?)